

Capesius, az auschwitzi patikus életútja és szerepe a II. világháborúban

Dr. Balázs Károly

Victor Capesius, az auschwitzi gyógyszerész élete és SS egészségügyi tisztként végzett tevékenysége meglehetősen jól ismert: a kanadaiak által „Memorandum” címmel 1967-ben készített egyórás dokumentumfilmben a tábor négy egykori öre és egy ‘egészségügyes bajtárs’ mellett ő maga is megszólalt. Tíz évvel később dokumentumregényt jelentetett meg róla Dieter Schlesak (Capesius, der Auschwitzapotheker, Dietz Verlag, Bonn 2006). A Capesiusához hasonlóan erdélyi szász származású író, aki a II. világháború előtt édesanyja udvarlójaként ismerte meg Capesiust, Segesváron született 1934-ben, s gyermekként többször is találkozott a későbbi auschwitzi patikussal. Schlesak 1959-ben végzett germanisztika szakon, majd tíz évig dolgozott a Bukarestben megjelenő *Neue Literatur* című folyóirat szerkesztőjeként, és 1969-ben települt ki Németországba.

Schlesak könyvét az Auschwitzban raboskodó nemzetiségek csaknem mindegyikének nyelvére lefordították; a magyar nyelvű kiadás 2008-ban jelent meg a csíkszeredai Bookart gondozásában (Capesius az auschwitzi patikus címmel). Nem véletlen, hogy az erdélyi magyar kiadó ilyen gyorsan reagált, hiszen a könyv majdnem minden lapján található valamilyen erdélyi (szász vagy magyar) vonatkozás.

Kezdetek

Capesius a történelmi Magyarországon, Szerdahelyen (Reussmarkt), erdélyi szász családban született 1907. február 7-én. Apja segesvári tisztiorvos, anyja gyógyszerész. A „Koronához” címzett családi gyógyszertár – Segesvár legrégebbi patikája – a város főterén állt, s a kortársak visszaemlékezései szerint szépen jövedelmezett. A fiú a segesvári, majd a nagyszombeni gimnázium tanulója volt. A kolozsvári egyetem gyógyszerész szakát végezte el, majd 1933-ban Bécsben nyerte el a gyógyszerészdoktori címet.

1934-től az IG Farben néven elhíresült¹, gyógyszer- és vegyipari mamutcégbe beolvadt leverkuseni Bayer cég orvos-gyógyszerész látogatójaként járta Erdélyt, s eközben majdnem minden gyógyszerész kolléga személyes ismerőse lett. 1942-ben – népi németként – jelentkezik az SS-be. Varsóban, az SS-

¹ Az IG Farben létrejöttéről szóló megállapodást 1925. december 2-án írta alá a BASF (27,4 %-os részesedés), a Bayer (27,4 %), valamint a Hoechst, a Cassella és a Chemische Fabrik Kalle alkotta háromtagú társulás (27,4 %), továbbá kisebbségi tulajdonosokként az Agfa (9,0 %), a Chemische Fabrik Griesheim-Elektron (6,9 %) és a Chemische Fabrik vorm. Weiler Ter Meer (1,9 %). A Bayer, a Hoechst és a BASF között már az I. világháború előtt is fennálló érdekközösség (Interessengemeinschaft – innen ered az IG Farben név) ezzel új alapokra helyeződött: a frankfurti székhelyű IG Farben világviszonylatban a legnagyobb vegyészeti gyárrá lépett elő. A cég aktívan együttműködött a nációkkal – a cégvezetés többsége a Náci Párt tagjaként –, és leányvállalata révén részt vett a gázkamrákban használt ciklon-B gyártásában is. A háborút követően a szövetségesek feloszlatták az IG Farben céget. (forrás: www.HolocaustResearchProject.org)

Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság

www.gyogyszeresztortenet.hu

2017. 03. 09.

Zentrale Sanitäreanlage-ben kap kiképzést, majd SS Sturmbannführerként szolgál (a hadseregben ez őrnagyi rangnak felelt meg). Első állomáshelye Berlin, majd a dachau koncentrációs tábor (1943–1944) lesz.

Capesus mint Auschwitz SS-főgyógyszerésze

1944 februárjában Capesiust Auschwitzba helyezik át, ahol átveszi az ottani SS-gyógyszertár vezetését. Capesus nem buta ember, nagyon is tisztában van azzal, hogy a háborút a németek már elvesztették, s mindent elkövet, hogy az auschwitzi tábor helyett – berlini kapcsolatait felhasználva – a fővárosba kerüljön, e törekvése azonban nem jár sikerrel. Tegyük hozzá: a koncentrációs tábor SS-személyzete között is akadnak néhányan olyanok, akiknek nem tetszik az itteni ‘rendszer’, s tartanak attól, hogy mit hozhat a jövő. Olyan is akad közöttük – mint például Capesus hivatali elődje, az egyébként ősnáci Adolf Krömer SS-Hauptsturmführer –, aki ennek bajtársi körben hangot is ad. Krömerről egyébként érdemes tudni, hogy súlyos depressziója következtében nem egy alkalommal szolgálatmegtagadás helyett inkább beteget jelentett, azonban kórházi ágyán sem tartotta a száját, ezért defetizmus (az ügy győzelmében nem bízó, eleve bukást váró magatartás) vádjával röviddel a háború vége után kivégzőosztag elé került.

Az auschwitzi gyógyszertár az orvosi rendelővel együtt az „anyatábor” (Auschwitz I.) kerítésén kívül, közvetlenül az I. sz. krematórium szomszédságában épült. A háromszintes köépület földszintjén nyert elhelyezést maga a gyógyszertár, valamint a hozzá tartozó előkészítő, ahol többek között a beérkező gyógyszereket és az esetenként a foglyok kezeléséhez küldött orvosi műszereket szortírozták. Ugyanacsak a földszinten kapott helyett az orvosi és a fogorvosi rendelő. Mellette Capesus irodája három asztallal (az egyiknél a könyvelő ült). Az első emeleten rendezték be az SS-országgyengélkedőjét. A harmadik szintet a gyógyszerraktár foglalta el. A pincét részben szintén raktárnak használták, de ez adott helyet egy zuhanyozó helyiségnek is. Maga Capesus egy tágas faépületben lakott, nem messze a tiszti étkezdétől.

Capesus feladatkörébe tartozott nem csupán Auschwitz-Birkenau, hanem a környékbeli kisebb táborok gyógyszerellátása is. Ehhez megfelelő létszámú személyzettel rendelkezett: parancsnoksága alá tartozott két SS-tiszt (egyikük gyógyszerész, a másikuk drogista²), valamint 22, jobbára gyógyszerész vagy drogista végzettségű fogoly.

² A drogisták a gyógy- és vegyszerek, mérgek, egészségügyi, pipere- és háztartási cikkek kis- és nagykereskedelmi forgalmazásával foglalkozó személyek, akik az előírt szakképesítés után különböző gyógyáru- és vegyszer-nagykereskedésekben önállóan, „szakképzett kereskedőként” dolgoztak (források: Lázencz László: A fővárosi drogista szakiskola és a drogista szakma oktatásának története. Comm. de Hist. Artis. Med. 2000:170–173. online elérhető: www.orvostortenet.hu; Dr. Lázencz László, Szmodits László: Kazay Endre neves magyar gyógyszerész oktatási tevékenysége. Gyógyszerészet 2008;52:221-222. online elérhető: www.gyogyszeresztortenet.hu)

Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság

www.gyogyszeresztortenet.hu

2017. 03. 09.

Róluk, vagy legalábbis a közvetlen ‘munkatársakról’ a következőképpen vallott az 1965-ös frankfurti Auschwitz-perben a vád egyik tanúja, Capesius egykori jobbkeze, az auschwitzi haláltábor túlélő lengyel gyógyszerész, Jan Sikorski:

„Rajtam kívül itt dolgozott egy Strauch nevű sziléziai német zsidó. Ő még a háború előtti években iskolatársa volt Krömer gyógyszerésznek. Volt aztán a könyvelő, Berliner, idősebb ember. Volt még két magyar nő. Csak a keresztnevükre emlékszem: Piroska és Éva. Meg egy jónövésű, jóképű fiatal erdélyi gyógyszerész, Grósz, szintén zsidó. Meg még egy görög. Aaronnak hívták. És még egy magyar, kövérkés ember, az Altmann. Azt hiszem, hogy a foglalkozását illetően borkereskedő volt. Volt két lengyel drogista, Prokop és Józef Gorzkowski Krakkóból. Na, és még két lengyel gyógyszerész, Szewczyk és Swiderski [...] Lengyelül, oroszul, magyarul, meg persze németül és jiddisül érintkeztünk egymással, s gyakran használtuk az auschwitzi „lagersprachét”. A főnök, Capesius gyógyszerész ilyenkor úgy tett, mintha nem hallaná, miről beszélünk.”

Egyéves gyógyszerészsége során Capesiust minden bizonnyal gyengéd szálak fűzték egyik „beosztottjához”, jelesen a 26 éves, zsidó származású marosvásárhelyi Bárd (Citron) Évához. Ismeretségük még a háború előtti évekre nyúlt vissza. Capesius 1944 szeptemberében még Éva szüleit is felkereste, biztosítva őket arról, hogy lányuk biztonságban van. E látogatás azonban valójában csak kitérő: Capesius eredetileg saját szüleit kívánta meglátogatni Segesvárott, de már nem jutott át a határon, amely időközben frontvonallá változott.

Menekülések a koncentrációs táborból

Az SS-főgyógyszerész szabad idejét, amikor csak tehetette, a táboron kívül, illetve a várostól lehetőleg minél messzebb töltötte. Leggyakrabban az oswiecimi (Auschwitz) városi gyógyszerésznél, Rumpnál vendégeskedett, vagy meglátogatta a közeli hegyekben lakó baráti Stoffel házaspárt. Mindezt azért, hogy – saját szavait idézve – „kiszakadjon a koncentrációs tábor légköréből, amely, különösen a kora tavaszi, illetve őszi, ködös időben egyértelmű szagot hordozott magában...”. Visszafogottan, sőt, mondhatni finoman fogalmazott. A krematóriumok bűze ugyanis időnként mindent áthatott a táborban és közvetlen környékén.

1944 késő őszén, a front rohamos közeledtével egyre feszültebbé vált a tábor ‘atmoszférája’. Foglyok és örök egyaránt tudták, hogy már nincs sok idő hátra – az oroszok jóformán már a kapuk előtt állnak. Az auschwitzi főgyógyszerész nem várta meg érkezésüket: 1945. január 18-án a közeledő szovjet csapatok elől Berlinbe szökött, majd kalandos utakon – minden bizonnyal a táborparancsnok, Höss és más magas rangú SS-tisztek társaságában – Schleswig-Holsteinbe, a dán határ közelébe menekült.

Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság

www.gyogyszeresztortenet.hu

2017. 03. 09.

Többszöri letartóztatás és felelősségre vonás a háború után

A kapitulációt követően egy ideig mezőgazdasági munkásként dolgozik egy helybéli német gazdánál. Mint volt SS-tisztet, itt veszik őrizetbe a britek, majd bocsátják szabadon pontosan egy év múlva. Németországba visszatérve – mivel volt SS-tisztként sehol nem kap állást – beiratkozik a stuttgarti Műszaki Főiskolára, elektrotechnika szakra. Nem sokkal később (1947-ben) Münchenben egy volt auschwitzi fogoly felismeri – ekkor az amerikai katonai rendőrség tartóztatja le, de bizonyíték hiányában, rövid fogva tartást követően, újfent elengedik.

Erdélyben rekedt családjához – feleségéhez és három gyermekéhez – nem térhet vissza, már csak azért sem, mert időközben a kolozsvári katonai bíróság, távollétében, halálra ítélte. Így végül Stuttgartban, eredeti szakmájában vállal munkát, majd 1951 novemberében saját gyógyszertárat nyit Göppingen központjában, nem sokkal később pedig szépségszalont a szomszédos Reutlingenben. Felmerül persze a kérdés, honnan volt erre pénze, hiszen a vállalkozás nyilvánvalóan nem kis összegbe került. Minden bizonnyal auschwitzi „megtakarításaiból” fedezhette a költségeket, gondolják sokan – többek között a német nyomozó hatóság is, amely 1959-től vizsgálati fogságban tartja. A nagy port felverő 1965-ös frankfurti Auschwitz-perben kihallgatott tanúk szerint Capesius „vagyonát az auschwitzi áldozatok aranyfogaival való üzérkedésből szerezte” – írja Schlesak.

Capesius német rendőrségi fényképe

Bár a per során a tanúk egyöntetűen azt vallották, hogy Capesius a koncentrációs lágerben „rendesen” viselkedett, és sohasem kegyetlenkedett a foglyokkal, két komoly vád is felmerült ellene: egyfelől, hogy részt vett a beérkező foglyuszállítmányok szelektálásában, vagyis a fogadó rámpán alkalmanként

Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság

www.gyogyszeresztortenet.hu

2017. 03. 09.

ezrek élete és halála fölött döntött, másfelől pedig, hogy részt vállalt a foglyok szervezett kirablásában. Capesius mindkét vádat tagadja. Mint mondja, a szelektálásokban nem vett részt, a transzportok beérkezésénél pedig csak azért tartózkodott a rámpán, hogy „biztosítsa” az orvos- és gyógyszerészek málhájában található gyógyszereket, drogokat. Védekezésében hangsúlyozza továbbá, hogy a zsidókkal és a különböző nemzetiségű foglyokkal mindig is igyekezett rendesen bánni, annál is inkább, mert hiszen többnemzetiségű vidéken nőtt fel, s szinte vérévé vált a mássággal szembeni türelem; ráadásul bécsi gyógyszerész felesége is félig zsidó származású volt.

Ez az érvelés azonban nem hatja meg és még kevésbé győzi meg a bíróságot, amely nem fogadja el Capesius védekezését, és kollektív gyilkosságban nyújtott segítség vádjával, mintegy nyolcezer emberélet kioltásában való bűnrészességért 1965. augusztus 20-án 9 év fegyházbüntetésre ítéli. A vizsgálati fogságban töltött évek beszámításával három év múlva, 1968 januárjában szabadon engedték.

Nem sokkal szabadulását követően sikerül elérnie családjáé egyesítését: előbb feleségét, majd három gyermekét hozatja ki magához Göppingenbe. A ‘galamblelkű’ auschwitzi patikus még közel egy évtizedet tölthetett (több mint tisztes jómódban) szerettei körében; 1985. március 20-án, 78 évesen érte utol a halál.